

УДК 930.2:378.4(477.83/.86)“1921/1925” DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2022.22-23.3610>
ORCID ID: 0000-0003-0018-5095

ІСТОРІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ТАЄМНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1921–1925 рр.)

Леонід ЗАШКІЛЬНЯК

Львівський національний університет імені Івана Франка
катедра історії Центральної та Східної Європи
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: zaod22@ukr.net

На основі мемуарів, епістолярію, опублікованих та неопублікованих матеріалів зроблено спробу висвітлити створення, функціонування українського університету у Львові після завершення Першої світової війни та перших років перебування західноукраїнських земель у складі Польської держави з особливим наголосом на організації та навчанні історії. Головну увагу приділено особливим умовам навчання студентів в університеті, який діяв всупереч польській владі і тому отримав назву Українського таємного університету, його науковим кадрам та навчальним дисциплінам з історії.

Ключові слова: Український таємний університет, Львів, Східна Галичина, історія, історіографія.

Створення і діяльність Українського таємного університету у Львові (УТУ) в першій половині 1920-х років було драматичною і промовистою сторінкою історії консолідації українців Галичини, що прагнули до самостійного національно-державного життя. Головні моменти його виникнення та існування сьогодні вже відомі й репрезентовані в низці публікацій¹. Але чимало конкретних епізодів і справ залишаються невиясненими і потребують подальших студій.

¹ Василь Мудрий, *Український університет у Львові (1921–1925)*, (Нюрнберг: Час, 1948); Василь Мудрий, *Змагання за українські університети в Галичині*, ред. Олег Романів, (Львів, Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, Фондація Українського вільного університету в ЗСА, 1999); Василь Кислий, *Українські високі школи у Львові і студентський рух у Західній Україні у першій половині ХХ ст.*, (Львів: Ред.-вид. відділ при управлінні по пресі, 1991); Павло Хобзей, “Таємний університет у Львові”, *Україна. Наука і культура*, Вип. 25 (1991); Володимир Качмар, *За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст)*, (Львів: Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка, 1999); Віктор Савенко, “Боротьба НТШ за відкриття українського університету у Львові в 20-х рр. ХХ ст.”, *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*, Вип. 2, (2009); Віталій Виздрик, “До питання становлення Українського таємного університету у Львові”, *Вісник Національного університету “Львівська Політехніка”*, № 652, (2009); Лілія Шологон, “Український таємний Університет у Львові (1921–1925 рр.)”, *Галичина*, число 25–26, (2014); Marian Mudryj, “Spór o ukraiński uniwersytet we Lwowie na przełomie XIX i XX stulecia i ukraiński [Tajny] Uniwersytet lat 1921–1925”, in *Academia militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Całość zredagował, wstępem i zakończeniem opatrzył Adam Redzik, (Kraków: Wydawnictwo Wysoki Zamek, 2015); Максим Дудка, Юрій Головач, *Таємний український університет у Львові*, (Львів: Інститут фізики конденсованих систем НАН України, 2018) та ін.

У цьому нарисі прагнемо зупинитися лише на організації історичної освіти на філософському факультеті УТУ, використовуючи малознані або незнані документи, що збереглися в різних архівних сховищах або подані в незаних мемуарах сучасників подій². Історичні знання та їх провідники – фахові історики – відіграли чи не визначальну роль у національній консолідації та мобілізації українців у період національно-визвольних змагань за самостійну державність у першій чверті ХХ ст.

На початку треба окреслити декілька контекстуальних моментів виникнення УТУ. На кінець літа 1919 р. Українська Галицька Армія була остаточно витіснена з території Галичини і окупована військом Польської республіки. Уряд Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) втратив контроль над територією Західної області Української Народної Республіки (таку назву отримала ЗУНР після Акту Злуки з УНР 22 січня 1919 р.), а його члени були змушені виїхати в різні європейські країни. Впродовж певного часу тривали зусилля українських політиків врятувати незалежність Української державности в боротьбі із сусідами і за підтримки європейських держав-переможниць у Першій світовій війни. Ці зусилля закінчились остаточною поразкою українців після ухвали Ради послів Великих держав (Антанти) 14 березня 1923 р., яка визнала східні кордони Польщі, встановлені Ризьким мирним договором між Польщею і радянськими республіками від 18 березня 1921 р., чим фактично легітимізувало суверенітет Польщі над окупованою територією Галичини і частини Волині³.

Поразка української сторони у польсько-українській війні 1918–1919 рр., опанування Львова й теренів Галичини польським військом та адміністрацією поставило українське населення, зокрема молодь, у нерівноправне становище. Ще 4 листопада 1918 р. Міністерство релігійних визнань і освіти у Варшаві ухвалило рішення взяти під свій контроль Львівський університет, а навесні 1919 р. за розпорядженням польської влади його працівники були жорстко зобов'язані скласти присягу на вірність польській державі. Українці, за одним виключенням (проф. П. Стебельський), відмовились скласти таку присягу і були негайно звільнені. Вже в 1919 р. адміністрація університету ліквідувала українські катедри і надала йому ім'я короля Яна Казимира. Ректор університету оголосив, що на навчання будуть брати лише студентів, підданих польської держави, які виконали свій військовий обов'язок, та підданих держав-союзниць Польщі. Коли до ректора з'явилась українська делегація і запитала, чи цей порядок стосується українців Східної Галичини, то одержала ствердну відповідь.

² До вивчення залучено неопубліковані документи з архіву українського історика І. Крип'якевича, що зберігається у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України, матеріали НТШ з Центрального державного історичного архіву України у Львові, а також частково опубліковані щоденники учасників тих подій, їх тогочасний епістолярій – І. Крип'якевича, М. Кордуби та ін.

³ Див.: Мар'ян Мудрий, "Галичина", *Довідник з історії України. А-Я*, за заг. ред. Ігора Підкови і Романа Шуста, (Київ: "Генеза", 2001), 149 та ін. видання.

Делегація виявила свій протест, вважаючи, що скасування катедр і полонізація університету – це нове насильство над українським народом, права якого на університет незаперечні. У відповідь на протест українців 22 березня 1919 р. опубліковано рішення Ради міністрів, яке повністю підтверджувало розпорядок ректорату.

Отже, українські студенти позбавлялися можливості навчатися у Львівському університеті як вороги Польщі, що воювали проти неї⁴. У серпні 1919 р. Сенат Львівського університету оголосив запис студентів на навчання, обмеживши прийом визнанням польського громадянства і службою в польській армії. Це було неприйнятним для української молоді, яка брала участь у війні або підтримувала ЗУНР, а у вересні т. р. влада заборонила викладання в університеті і всіх вищих школах українською мовою⁵.

Перехід до мирного життя в Галичині тривав досить довго і супроводжувався протестами, бойкотами польської влади українським населенням, пошуками шляхів виживання й співіснування в польській державі. Водночас перехід до мирного життя вимагав творити хоча б елементарні форми господарської і політичної діяльності, які б зберігали національний суспільний капітал. Створені ще в австрійські часи українські культурні, освітні та наукові організації відбудовували свою роботу. Серед них найвпливовіші позиція посідало Наукове товариство імени Шевченка (НТШ), навколо якого гуртувалися найкращі інтелектуальні сили. Становище товариства, позбавленого урядової підтримки, в післявоєнних умовах було не завидне. У червні 1922 р. історик, учень М. Грушевського І. Крип'якевич, який був секретарем його Історичної секції, в листі до свого колеги історика (також учня М. Грушевського) С. Томашівського писав: “Наукове життя у нас дуже ослабло. В історичній секції у Львові працюємо в дуже невеликому складі (...) Видань спеціальних секцій не видавали, в *Записках* [НТШ], що появлялися рідко, також історичних праць небагато (...) Більше маю надію на еміграцію (...) бо з нашого провінціалізму тяжко тут на місці добутись...”⁶

Культурна деградація української людности, перед якою відкрито лише шлях асиміляції або еміграції, могла назавжди поховати здобутки попереднього націоналі державотворення, котрі на тому етапі закінчилися поразкою. Збереження

⁴ Петро Лазечко, “Український таємний університет у Львові”, *I.UA*, доступ 24.06.2021, <http://blog.i.ua/community/662/395835>.

⁵ *Academia militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Całość zredagował, wstępem i zakończeniem opatrzył Adam Redzik, (Kraków: Wydawnictwo Wysoki Zamek, 2015), 156–161 passim. Докладніше про національний аспект політики владних кіл Республіки Польща щодо Львівського університету див.: Оксана Руда, *Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та реєпції*, (Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2019), 802 с.

⁶ “Листи Івана Крип'якевича до Степана Томашівського (червень 1922 – червень 1930)”, підготувала Н. Бортняк, *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві, (2001), 397.

національно-культурних традицій впало на достатньо обмежене коло української інтелігенції, яка була розпорошена по різних європейських країнах, але по закінченні війни докладала відчайдушних зусиль, щоб ці традиції зберегти і примножити. Так, невдовзі по війні в січні 1921 р. емігранти створили у Відні Український вільний університет, який невдовзі перебрався до Праги і діяв там як приватний⁷. Але тільки в західноукраїнських землях національні традиції мали реальний ґрунт, щоб виживати та спиратися на українське населення.

Особливо болючим питанням була справа “українського університету” у Львові, яка тяглася від кінця XIX ст. і була майже вирішена позитивно у переддень Першої світової війни⁸. В нових умовах складно було розраховувати на сприяння польського уряду і адміністрації регіону на підтримку українських прагнень мати національну вищу освіту. Як правильно відзначає сучасний дослідник Мар’ян Мудрий, творення “таємного українського університету” у Львові було “результатом програної українцями війни з Польщею” і впливало з логіки цієї поразки⁹.

Спроби української інтелігенції домогтися від польської влади відкриття у Львові чи Галичині українського університету через різні обставини закінчилися невдачею. У зв’язку з цим ще 19 серпня 1919 р. на засіданні секцій НТШ за пропозицією філолога Василя Щурата ухвалили рішення не чекати “милости” від польських властей, а організувати “університетські курси” в складі двох факультетів – філософського і юридичного, у зв’язку з якими був би і теологічний факультет, який творив тоді митрополит Андрей Шептицький. На цьому ж засіданні затвердили програми курсів (“викладів”), які запропонували “др. Вергановський – право, др. Щурат – філологія, др. Крип’якевич – історія”¹⁰. Згідно з ідеями засновників курсів, їхній рівень мав бути аналогічним рівню викладання в публічних університетах (аби отримана кваліфікація була визнана в академічних школах різних країн, де випускники курсів могли би завершувати

⁷ Степан Віднянський, “Український вільний університет”, *Енциклопедія історії України* : у 10 т., редкол.: Валерій Смолій (голова) та ін., Інститут історії України НАН України, (Київ: Наукова думка, 2019), т.: Україна–Українці, кн. 2, доступ 21.10.2021, http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainskyj_.

⁸ Докл. див.: Василь Мудрий, *Змагання за українські університети в Галичині*; Володимир Качмар, *За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX – початок XX ст.)*.

⁹ Marian Mudryj, “Spór o ukraiński uniwersytet we Lwowie na przełomie XIX i XX stulecia i Ukraiński [Tajny] Uniwersytet lat 1921–1925”, 893. У квітні 1921 р., приймаючи українську делегацію, що порушила питання скасувати дискримінаційні обмеження при вступі до Львівського університету, відновити на посадах українських професорів та повернути їм катедри, що вони заступали за часів Австро-Угорщини станом на 1918 р., ректор К. Махек зверхньо відповів: “Аби ставити такі умови, треба виграти війну, а за поразку ви заслуговуєте покарання” (Василь Мудрий, *Змагання за українські університети в Галичині*, 88).

¹⁰ Спільні засідання секцій НТШ (1919–1938), Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАУЛ), фонд 309, опис 1, справа 38, аркуш 1.

навчання). Передбачали, що відкриття курсів відбудеться не пізніше 1 жовтня 1919 р., а можливі перепони з боку польської влади вдасться подолати, бо в статутах НТШ у Львові, Товариства наукових викладів імені Петра Могили та Національного музею у Львові була прописана можливість проводити навчання¹¹.

Відтак 20 вересня 1919 р. у пресі заявлено про початок занять на курсах. Оголошена програма своїм обсягом охоплювала три відділення: філософське, юридичне і теологічне. 27 вересня НТШ повідомило польську адміністрацію міста про початок занять, на що та відповіла заборонаю. Тоді НТШ передало цю акцію “Товариству українських наукових викладів ім. П. Могили” у Львові. 19 жовтня 1919 р. це товариство повідомило про початок роботи курсів представника польської влади. Але і цього разу курси заборонено. Третій раз українські діячі звертались за дозволом відкрити курси на базі Львівського Ставропігійського Братства при греко-католицькій церкві Успіння Пресвятої Богородиці, яке ще від XVI ст. користувалося особливими привілеями на ниві культурно-освітньої праці й мало за собою історичні вікові традиції в поширенні української культури та освіти. У перший день занять всі будинки Братства оточило військо та поліція. На це насильство Братство надіслало протест до польського уряду. Відповіді не одержало.

Однак набір на 1919–1920 навчальний рік на Українські університетські курси відбувся, і всупереч забороні влади навчання розпочалось нелегально¹² (“в осени та зимою 1920 р. українське громадянство приступило до творення “sub terra” українських університетських курсів”¹³), а перший академічний рік закінчився в липні 1921 р. Навчальний процес на курсах забезпечували провідні українські вчені з необхідними науковими кваліфікаціями, що отримали статус доцентів або професорів ще в австро-угорський період¹⁴. Проте, деякі заняття розпочались лише навесні 1921 р.¹⁵ Зокрема, історик Мирон Кордуба першу лекцію курсу “Всесвітня історія в добу реформації” прочитав тільки 11 квітня 1921 р. для трьох студентів, які записались на історію¹⁶.

Українські університетські курси склалися з трьох факультетів (відділів): філософського (філософічного), юридичного (правничого) та медичного. Кожен факультет очолював директор (декан). На філософському факультеті існували

¹¹ Українські університетські курси у Львові, 1919 (копія), Музей історії ЛНУ імені Івана Франка, Арк. 1–4.

¹² Василь Мудрий, *Змагання за українські університети в Галичині*, 107.

¹³ Український університет у Львові: відповідь на питання квестіонара про Українські Високі Школи для ужитку інформаційного органу “Мінерва”, “Jahrbuch der gelehrten Welt”, 26 січня 1925 р. (копія), Музей історії ЛНУ імені Івана Франка, арк. 1.

¹⁴ Український університет у Львові: звернення комітету університету до Міністерства просвіти та віросповідань у Варшаві (копія), Музей історії ЛНУ імені Івана Франка, арк. 4.

¹⁵ Мирон Кордуба. *Щоденник 1918–1925.*/ Видавнича серія “Україна. Європа: 1921–1939”, (Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2021), 410.

¹⁶ *Ibid.*, 414.

катедра філософії, катедра педагогіки, п'ять кафедр україністики, дві – історії, катедра природничих наук, катедра класичної філології, катедра фізики, катедра хемії, катедра математики. У структурі юридичного факультету були катедра українського права, дві кафедри римського права, катедра церковного права, катедра західноєвропейського права, катедра філософії та теорії права. Медичний факультет складався з кафедр описової анатомії, гістології, біології, хемії та фізики. На початку 1921 р. на українських університетських курсах навчався 101 студент (на філософському факультеті – 27, юридичному – 61, медичному – 13)¹⁷.

Курси передбачали окрему спеціалізацію з історії і мали на меті насамперед продовжити навчання для тих студентів, які вже навчались в університеті до війни і яка перервала їхні студії. Спеціалізація “Історія” виглядала так: др Мирон Кордуба читав курс “Всесвітньої історії” (5 год. лекцій і 2 год. семінарів щотижнево), др Василь Герасимчук – “Історія Київської держави” (2 год.) і “Україна в системі європейської рівноваги XVII–XVIII в.” (2 год.), др Іван Крип’якевич – “Історія Української держави XVII–XVIII в.” (3 год.), др Богдан Барвінський – “Вступ до історичних наук: історична метода” (1 год.) й “Латинська палеографія з вправами” (2 год.) та “Основи бібліотекарства” (1 год.)¹⁸.

Водночас, починаючи від 1920 р., польський уряд, реагуючи на обурення української та світової громадськості, розпочав переговори з представниками української академічної інтелігенції про створення державного українського університету. Втім, пропонуючи численні проєкти українського вищого навчального закладу, польська сторона відкидала саму можливість його локалізації у Львові. Своєю чергою, українська громадськість галицького краю наполягала, що університет поза Львовом не матиме необхідної науково-дидактичної бази у вигляді численних товариств, бібліотек, музеїв та архівів. Водночас, польський політикум не міг зважитися відкрити університет у Львові через масовий спротив місцевого польського населення, з настроями якого влада мусила рахуватися. На початку жовтня 1920 р. Рада міністрів ухвалила рішення створити український університет у Станиславові, але з одного правничого факультету, на що не погодився український політикум¹⁹.

Створення окремих університетських курсів для українських студентів непокоїло владні кола Республіки Польща та керівництво Університету Яна Казимира у Львові. Зокрема, його ректор Емануель Махек на початку квітня 1921 р. зустрівся з делегацією студентського товариства “Академічна Громада”, серед вимог якої були відновити у Львівському університеті всі українські кафедри і доцентури, які існували за часів Австро-Угорської імперії, та зарахувати до Університету українських студентів незалежно від того, в якій армії вони служили. Е. Махек відхилив ці вимоги, після чого від 1 травня 1921 р.

¹⁷ Василь Мудрий, *Змагання за українські університети в Галичині*, 87.

¹⁸ Університетські курси, організовані заходом Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові в зимовім півроці 1919/20. Музей історії ЛНУ ім. І. Франка, арк. 1.

¹⁹ Мирон Кордуба. *Щоденник 1918–1925*, 380.

українська громадськість оголосила бойкот Університету Яна Казимира у Львові²⁰. Стало зрозуміло, що українській патріотично налаштованій молоді не дозволять вільно навчатися в польських вишах і розвивати національну культуру.

Студенти проявляли особливу активність у прагненні домогтися зміни політики польської влади щодо українського студентства. За щоденником історика і члена УНРади Мирона Кордуби, що представляла інтереси українців в західно-українських землях, і студентські делегації неодноразово приходили на засідання з вимогами активно виступати на захист їхніх інтересів. На одному із засідань УНРади (20 лютого 1920 р.) професор М. Кордуба, відповідаючи на докори студентів, радив: “Коли молодіжці ходить про знання, а не про самі тільки патенти, можна уряджувати курси самообразование та треба старатися про дозвіл на приватний університет, коло чого знаходиться тепер Ставропігія” (як згодом і сталося з поданням заяви, яку було відхилено)²¹. На початку липня 1921 р. у Львові відбувся Крайовий студентський з’їзд, на якому львівські студентські товариства вирішили продовжити бойкот Університету Яна Казимира у Львові та створити окремий Український університет у Львові, в історіографії відомий як “Український таємний університет”. З’їзд висловив сподівання, що весь український народ зрозуміє потребу в університеті і підтримає його своїми внесками. Українська молодь, що тоді була налаштована радикально до окупаційної польської влади, трактувала справу університету як продовження національної боротьби. З метою перешкодити молоді вступати до польських університетів у 1923 р. навіть була створена спеціальна студентська організація Комітет бойкоту українських студентів (КОБУС), яка переслідувала студентів-українців, які пішли навчатися в польські університети.

У перших числах липня 1921 р. за ініціативою дійсних членів НТШ В. Щурата, І. Свенціцького, І. Крип’якевича, В. Герасимчука та інших вирішено реорганізувати курси в Український університет на зразок західноєвропейських університетів. Відділи залишалися ті ж самі, що й були на курсах: філософський, юридичний та медичний. Обрано перший Сенат “Українського університету у Львові” (офіційна назва закладу) в складі 11 осіб. Усі вони були авторитетними українськими вченими, що сформувались і діяли за часів Австро-Угорщини: В. Щурат, М. Панчишин, М. Кордуба, І. Раковський, І. Крип’якевич, В. Вергановський, М. Левицький, Р. Ковшевич, І. Куровець, М. Музика, М. Вахнянин. Першим ректором університету обрали голову НТШ професора В. Щурата, проректором – д-ра М. Панчишина, деканами: філософського відділу д-ра М. Кордубу, юридичного – д-ра В. Вергановського, медичного – д-ра І. Куровця²². Сенат Українського університету звернувся до академій наук, університетів та інших наукових установ світу про його визнання.

²⁰ Віталій Виздрик, “До питання становлення Українського таємного університету у Львові”: 117–118.

²¹ Мирон Кордуба. *Щоденник 1918–1925*, 314.

²² *Ibid.*, 417.

У складних умовах репресивної політики польської влади 15 вересня 1921 р. почався запис до Українського університету, що одразу занепокоїло польську пресу. Відкидаючи саму можливість задовільного наукового рівня українських таємних курсів, польські чиновники, водночас, наголошували на небезпеці таких “доконаних фактів” і закликали “ставати на захист Львова від творення тут руського університету в будь-якій формі”. Після замаху Степана Федака на Юзефа Пілсудського, котрий відбувся 25 вересня 1921 р., поліція заарештувала ректора ще не відкритого університету професора Василя Щурата, секретаря др. Богдана Барвінського та низку студентів і цілком безпідставно протримала їх у в’язниці протягом кількох місяців. Канцелярія Українського університету у Львові була в приміщенні “Академічної Громади”, тому польська влада ліквідувала це товариство. Відтоді канцелярії і всім викладачам та студентам довелося діяти в умовах конспірації. Попри те, 23 жовтня 1921 р. у великій залі Народного Дому відбулася урочиста інавгурація Університету, а перший навчальний рік закінчився 30 червня 1922 р.

Катедральна структура Українського (таємного) університету у Львові в 1921–1922 н. р. виглядала так. Філософський факультет: катедра філософії, катедра педагогіки, шість катедр україністики, дві катедри славістики, три катедри класичної філології, дві катедри історії, катедра географії, чотири катедри природничих наук, катедра фізики, дві катедри математики, дві катедри германістики, катедра хемії. Відповідні катедри були створені також на юридичному та медичному факультетах. У 1921–1922 н. р. у структурі Університету утворено технічний факультет (студії). Він мав загальне, механічне та мірниче, а з 1922 р. ще й лісниче відділення. Незабаром технічний факультет виокремився у самостійний навчальний заклад.

Професорсько-викладацький склад Українського університету у Львові об’єднував провідних українських науковців, зокрема, на філософському факультеті викладали відомі історики, філологи, мовознавці і етнографи Степан Балей, Богдан Барвінський, Леонід Білецький, Іван Брик, Михайло Возняк, Михайло Галушинський, Антін Генсьорський, Юліян Гірняк, Ярослав Гординський, Іван Зілінський, Спиридон Кархут, Філарет Колесса, Мирон Кордуба, Іван Крип’якевич, Володимир Кучер, Володимир Левицький, Платон Лушпинський, Остап Макарушка, Юрій Полянський, Іван Раковський, Осип Роздольський, Юрій Рудницький, Іларіон Свенціцький, Кирило Студинський, Олександр Тисовський, Петро Холодний, Роман Цегельський, Микола Чайковський, Василь Щурат.

Студентами УТУ були переважно вихідці з нижчих верств села і міста, але часто тих, хто пройшов складний період визвольних змагань, в тому числі в УГА та Армії УНР. У 1921–1922 н. р. їхня кількість була такою: філософський факультет – 228, юридичний – 841, медичний – 189, технічний – 112, а на початку 1923 р. на філософському факультеті навчалось 280 студентів, на юридичному – 556, медичному – 144. З огляду на посилення урядових репресій після 1923 р. у

1924–1925 рр. кількість студентів Українського університету у Львові істотно зменшилася²³.

На філософському факультеті, який від початків очолював історик М. Кордуба, навчання відбувалося за напрямками: філософія, педагогіка, бібліотекознавство, україністика, славістика, історія, класична філологія, германістика, західноєвропейські літератури, математика, фізика, хемія, природа й географія, історія мистецтва, а також на лекторатах французької та англійської мов.

З огляду на переслідування польською поліцією навчання в Українському університеті у Львові відбувалося в умовах суворої конспірації в різних місцях, зокрема: у будинку Академічного Дому при вул. Супінського (нині М. Коцюбинського), школі святих сестер-василіянок при вул. Длугоша, бактеріологічній лабораторії М. Музики, Товаристві наукових викладів імені Петра Могили при вул. Чарнецького (нині В. Винниченка), товаристві “Просвіта” при вул. Руській, товаристві “Медична Громада” при вул. Бляхарській (тепер І. Федорова), приватній квартирі М. Панчишина при вул. Гловінського та помешканнях інших професорів.

Щоб подолати репресивний тиск польських владних кіл на Український університет у Львові, його академічний Сенат 15 листопада 1922 р. надіслав меморіал зі скаргами до Найвищої Ради Світової Конференції в Парижі та Ліги Націй у Женеві, в якому просив “взяти в оборону перед польською владою найвищу інституцію українського народу в Східній Галичині, тобто український університет, і спричинитися до створення для нього відповідних умов явного існування та праці”²⁴. Проте ця спроба виявилася марною. Після визнання 14 березня 1923 р. Радою Послів Антанти прав Республіки Польща на Східну Галичину становище українців у краї погіршилося. Звертатися до польської влади в справі його легалізації було даремно. З другого боку, українське суспільство вже було втомлене тривалою війною і післявоєнними труднощами, прагнуло спокійної праці і зміни пріоритетів. Проте, загальний настрій українських політиків і населення залишався налаштованим творити автономне культурно-освітнє життя в рамках Польської державности. Цей напрям поступово скристалізувався в другій половині 1920-х років.

Польська влада робила все, щоб ліквідувати УТУ. Пожертви на університет конфіскували, посилювали переслідування професорів та студентів, збільшилася кількість їхніх арештів. Це призвело до того, що кількість студентів в Університеті зменшувалася. Особливо негативний вплив на настрої патріотичної молоді і громади в цілому мала згадувана вище ухвала Ради Послів

²³ Василь Кислий, *Українські високі школи у Львові і студентський рух у Західній Україні у першій половині ХХ ст.*, 26–31.

²⁴ Василь Мудрий, *Боротьба за огнище української культури в західних землях України*, (Львів 1923), 101–120.

Антанти від 14 березня 1923 р., за яким Галичина залишалась у складі Польщі. Надій на близьке відновлення незалежності й творення національних інститутів не залишалось, необхідно було налагоджувати життя в умовах, що склались. Учасник подій В. Мудрий (секретар УТУ) тоді писав, що першими на події зреагували студенти УТУ, які виступили з вимогою легалізувати УТУ і провести переговори з польською владою в цій справі. Проте, українські політики ще певний час продовжували наполягати на протистоянні з владою. Справа ще трохи протяглася²⁵. Але на 1925/26 навчальний рік до УТУ записалося всього 100 студентів. Усе це унеможливило далі існування Українського таємного університету. З ініціативи голови товариства “Просвіта” М. Галушинського 27 травня 1925 р. відбулися збори, на яких обговорювали питання подальшої долі навчального закладу, зокрема, можливість його закриття. В червні 1925 р. на засіданні Сенату було оголошено його розпуск.

Щодо таємного Університету, то, незважаючи на заборони влади, його діяльність досить успішно тривала майже п’ять років, а в період найбільшого розвитку на чотирьох відділах (факультетах – філософському, правничому, медичному та технічному) навчалось понад 1300 студентів, виклади провадили 55 професорів і доцентів²⁶.

На філософському факультеті Університетських курсів у 1920 р. сформувалось *відділення історії* (“Семинар для української історії”), на якому майже всі заняття проводив Іван Крип’якевич, а окремі курси викладали Мирон Кордуба та Богдан Барвінський²⁷. Спочатку на семінари з історії записався лише один студент, але вже до кінця літнього семестру 1921 р. на двох відділеннях семінару (“нижчому” і “вищому”) навчалось 30 студентів; у 1921–1922 роках їх було вже 55 (у 1922–1923 роках – 45)²⁸. Заняття “семінарів” відбувались достатньо регулярно раз на тиждень, про що свідчать записи І. Крип’якевича щодо їх проведення. Студенти обирали теми самостійних студій. Можна навести кілька прикладів тематики студентських тем з семінару 1922–1923 н. р. (за записами І. Крип’якевича): Ілля Баран “Козацькі війська за Салай[дина-?]”, Ілля Алексевиц “Довбуш”, Микола Дранчук “Кам’яні баби в Галичині”, Микола Лисогір “Про славного полковника Семена Палія”. В семінарах брали участь

²⁵ Василь Мудрий, *Під знаком “нелегальщини”*, (Львів, 1924), 4–22.

²⁶ Чимало матеріалів про таємний український університет збереглося в особистому архіві І. Крип’якевича, на які ми посилаємось: Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (далі – ВР ЛННБ НАНУ), Архів І.П. Крип’якевича, № 149 (“Український університет 1920–1922”), “Список викладачів і студентів 1921–1922 рр.”, б/к.

²⁷ Під датою 8 листопада 1920 р. М. Кордуба записав, що цього дня на засіданні історично-філософської секції НТШ “ми обидва з Крип’якевичем перебрали виклади на тутешніх університетських курсах...” (Мирон Кордуба. *Щоденник 1918–1925*, 389).

²⁸ ВР ЛННБ НАНУ, Архів І. П. Крип’якевича, № 170 (“Семинар Українського університету 1920–1923”), “Історичний вістник. Орган студентів істориків Українського Університету у Львові. Виходить неперіодично”, 1923, число 1, б/к.

такі студенти: Маріян Бах, Одарка Бриковичівна, Іван Пахолків, Маріан Смішко та ін.²⁹

Програма занять з історії в УТУ в 1920–1921 роках охоплювала лекції з курсів “Всесвітня історія”, “Огляд історії України” та семінару “Історичні вправи”. У 1921–1922 роках на історичному відділенні були проведені заняття з таких курсів: “Методологія історії” (М. Кордуба), “Історія Української держави в XVII–XVIII ст.” (І. Крип’якевич), а також два семінари – із всесвітньої історії та “для історії України”. У 1922–1923 роках студенти прослухали курси “Доба Людовика XIV” (М. Кордуба) і “Українська історіографія XIX–XX ст.” (І. Крип’якевич), а також взяли участь у семінарах із всесвітньої та української історії. Більшість занять того року проводив І. Крип’якевич³⁰. Для прикладу можна подати витяг з “Програми історичних занять на Українському Університеті”, яка збереглась в архіві І. Крип’якевича: “Зимовий семестр 1920/21: Методологія історії (2 год.). Семінар для всесвітньої історії (2 год.), Історія української держави в 17–18 в. (2 год), Семінар для історії України (2 год.) (...) Зимовий семестр 1922/23: Доба Людовика XIV (2 год.), Семінар для всесвітньої історії (2 год.), Українська історіографія 19–20 в. (2 год.), Семінар для української історії (2 год.)”³¹. Крім спеціальних історичних курсів студенти-історики повинні були прослухати лекції й інших викладачів філософського факультету.

Важливо підкреслити, що всупереч усім перешкодам підготовка істориків в УТУ провадилась на високому науковому рівні, про що свідчать спогади тодішніх студентів, а також видані на циклографі курси лекцій професорів (нині вони є бібліографічною рідкістю). Вже у першому семестрі 1921–1922 н. р. учень М. Грушевського, професор *Мирон Кордуба* (1876–1947) прочитав студентам-історикам новаторський курс “Методологія історії” (1 год. лекцій і 2 год. практичних занять), який студенти зуміли записати, а потім і видати як посібник (1922 р.)³². Цей історик був вже до війни знаний з численних публікацій про західну історіографію, досліджував і видавав праці та документи з історії Козаччини, міжнародних відносин в XVII ст. та інших історичних проблем³³. Фактично, це був перший університетський курс з теоретичної історії, що підготував і прочитав український історик. У ньому він спирався переважно на

²⁹ ВР ЛННБ НАНУ, Архів І. П. Крип’якевича, № 149 (“Український університет 1920–1922”), “Семінар 1922–1923, I семестр і II семестр”, б/к.

³⁰ Ibid., “З Українського Університету у Львові”, б/к.

³¹ ВР ЛННБ НАНУ, Архів І. П. Крип’якевича, № 170 (“Семінар Українського університету 1920–1923”), “Історичний вістник. Орган студентів істориків Українського Університету у Львові. Виходить неперіодично”, 1923, число 1, б/к.

³² Мирон Кордуба, *Методологія історії. Виклади на українському університеті*, (Львів, 1922), 234 с.

³³ Докл. див.: Wasyl Pedycz, “Myron Korduba” (1876–1947), in *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, pod redakcją J. Maternickiego przy współpracy L. Zaskilniaka, (Rzeszów: Wydawnictwo Iniwersytetu Rzeszowskiego, 2007), 453–466.

німецьких та французьких авторів і трактував методологію, як важливу галузь історичного знання. Історію він вважав “наукою про культуру”, а особливе місце відводив роботі з історичними джерелами, вибору теми і організації історичного матеріалу. З тексту посібника можна судити про позитивістські уподобання історика³⁴.

У наступному навчальному році М. Кордуба прочитав курс “Доба Людовика XIV” (2 год. лекцій і 3 год. практичних занять), який так само був виданий для послуг студентів на циклографі. Історію Франції вчений пов’язував з історією України, вважаючи, що в той самий час український народ досягнув високого розвитку завдяки козацькому рухові³⁵. Вірний своїм методологічним переконанням про потребу інтегрувати український історичний матеріал до всесвітньо-історичного контексту, педагог твердив, що доба панування французького короля “припадає на той сам час, коли і український народ дійшов до найбільшого розвитку своєї державности і своєї національної свідомости. Україна в той час, як ніколи взагалі, не була відділена якимось китайським муром від життя Європи і стремління, які бушували тоді в центральній і західній Європі, відбивались і тут, і тому пізнання тієї доби в Західній Європі допоможе нам краще зрозуміти ту нашу добу рідної історії, котру звемо Хмельниччиною”³⁶.

Заняття М. Кордуби проходили нелегально і часто переривалися втручанням поліції, яка намагалась “встановити”, що це заняття забороненого владою “таємного університету”. У своєму щоденнику за 10 грудня 1921 р. Кордуба докладно описав одне з таких втручань поліції (“погром”), коли поліціянти вдерлися у приміщення, вимагали засвідчити, що це таємний університет, але професор зберігав спокій і говорив, що це легальні лекції товариства “взаємної помочі вчителів”; було присутніх 20 студентів, їх змусили довго стояти з піднесеними руками, провели обшуки і особисту ревізію, затримали трьох студентів (одного студента і двох студенток, які під час обшуку дерли папери)³⁷. Через рік 26 грудня 1922 р. професор записав: “В п’ятницю 24-го я почав університетські виклади історичним семінаром; явилось 24 студенти, інші ще в тюрмі або не приїхали ще з провінції”³⁸.

³⁴ Уляна Великопольська, “Малознана праця Мирона Кордуби “Методологія історії”: спроба аналізу”, *Вісник Львівського університету. Серія історична*, вип. 39–40, (2005): 628–640.

³⁵ Мирон Кордуба, *Доба Людовика XIV. Виклади на українському університеті*, (Львів, 1923), 48 с.

³⁶ *Ibid.* Див. також: Роман Федоришак, “Науково-педагогічна діяльність Мирона Кордуби в Українському таємному університеті”, *Теорія та методика навчання та виховання*, вип. 34, (2013): 178–189; Тетяна Кульчицька, “Лекції Мирона Кордуби в Українському таємному університеті у Львові (1921–1925) в контексті тогочасних циклографічних видань вищої школи”, *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка*, вип. 1 (16), (2008): 167–177; Ірина Федорів, *Мирон Кордуба в історії України (кінець XIX – перша половина XX ст.)*, (Тернопіль: Тернопіль Онлайн, 2001), 127 с.

³⁷ Мирон Кордуба. *Щоденник 1918–1925*, 451–453.

³⁸ *Ibid.*, 523.

Не менш плідною була викладацька та організаційна діяльність в УТУ ще одного учня М. Грушевського – *Івана Крип'якевича* (1886–1967). Цей різнобічний історик у міжвоєнний період посилено працював на синтезом української історії, а також історією Козаччини та біографією Б. Хмельницького. В УТУ він прочитав курс “Історія Української Держави XVII–XVIII ст.”, який був циклографічно виданий у 1922 р., а також курс “Українська історіографія XIX–XX ст.” (так само виданий у 1923 р. на циклографі)³⁹. У першому курсі історик на підставі власних дослідів показував процес формування козацької державности, яка згодом одержала назву Гетьманщини, доводив, що козацький рух був спрямований творити окрему українську державність і сформував її підстави. Новаторський характер мав також курс української історіографії, яку історик розпочинав від Київської держави та посталих тоді літописів, провадив далі до козацьких “літописів” XVI–XVIII і XIX століть. Він наголошував на зміні форм історичного письменства, класифікував різномірну історичну літературу модерного часу. Провідною ідеєю, яка проходила через весь курс (практично всі курси вченого), була ідея спадкоємности української державности, що ставило його в один ряд з представниками “державницького” напрямку в українській історіографії.

Студент тогочасного УТУ Степан Волинець у своїх спогадах підкреслював особливу увагу І. Крип'якевича до питань методики наукової праці, високий рівень проведення ним семінарських занять, під час яких постійно відбувалися дискусії над рефератами слухачів. За сприяння І. Крип'якевича студенти почали видавати “Історичний Вістник”, в якому друкували свої реферати, підготовані в семінарах Кордуби і Крип'якевича (вийшло друком три випуски). Важливо відзначити, що перше число “Історичного Вістника” відкривалося статтею І. Крип'якевича з окресленням завдань майбутніх українських істориків. У ній він підкреслював, що кожне покоління істориків ставить перед собою головне питання, яке старається розв'язати і з його допомогою вирішити також інші проблеми – в українській історіографії 19 ст. таким було питання “народної маси, демосу” (від Костомарова і Грушевського). “Молоде покоління істориків перенесло осередок своїх інтересів на історію держави (підкреслення в тексті). Цей зворот почався вже тоді, як український народ став перетворюватися в модерну націю з ідеалом власної державности” – писав історик, характеризуючи зміни в тогочасному історіописанні⁴⁰.

У спогадах Іван Крип'якевич писав, що “це була незвичайно симпатична праця, а те, що це була організація таємна і не дозволена, ще більше

³⁹ Ця праця надрукована з рукопису в: Іван Крип'якевич, “Українська історіографія XIX–XX ст.”, *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, Вип. 28: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві, (2016): 63–144.

⁴⁰ ВР ЛННБ НАНУ, Архів І.П. Крип'якевича, № 170 (“Семінар Українського університету 1920–1923”), “Історичний Вістник. Орган студентів істориків Українського Університету у Львові. Виходить неперіодично”, 1923, число 1, б/к.

підбадьорювало і викладачів, і студентів”. А згаданий вище Степан Волинець так описував заняття в УКУ: “Щоб увести в оману поліцію, яка слідкувала за “Академічною Громадою” (товариство українських студентів – Л.З.), ми не світили електричного світла, а робили записки з викладів професора І. Крип’якевича при світлі парафінових свічок і то відповідно прислонених. При вхідній брамі до Народного Дому дижурували (чергували – Л.З.) студенти, які не мали в тих годинах викладів. Вони при наближенні поліції давали нам про це знати й ми відповідно затирали за собою сліди, що ніби ми відбуваемо невинне засідання “Академічної Громади”, а професор зникав у котрійсь із гімназійних клас на вищих поверхах”⁴¹.

Університетські курси, які через заборону польської влади перетворилися на “Український таємний університет”, стали важливим чинником реалізації ідеї творити автономне національно-культурне життя у міжвоєнній Польщі. Впродовж 1920–1924 років цей університет підготував чимало українських студентів, в тому числі істориків, які згодом відіграли гідну роль у розвитку науки. Він також сприяв консолідації українських інтелектуальних сил, виявленню високих патріотичних мотивів науковців, готовості служити національній справі. З таким потужним чинником змушена була рахуватися польська влада, яка зрозуміла, що простою забороною справи не вирішити. І тому в 1924–1925 роках її представники вдалися до кроків з метою створити державний український університет. Справа перебувала на стадії вирішення, і навіть прем’єр польського уряду В. Грабський у вересні 1924 р. надіслав представникові української частини спільної українсько-польської університетської комісії професорові К. Студинському листа, в якому вітав його з успішним веденням справи зі створення українського університету в Польщі (зокрема, йшлося про “Організаційну комісію українського університету” – Л.З.) і висловлював надію, що “по мірі поліпшення стосунків між польським і українським суспільствами не буде таким далеким день, коли соймовий закон остаточно визначить місце осідку Українського Університету на землях, заселених у більшості українцями”⁴². Проте, внаслідок втручання в університетську справу українських політиків, які продовжували перебувати на позиціях безкомпромісного ставлення до польської держави, університетська справа закінчилася невдачею.

Про зміну настроїв серед української інтелігенції і громадянства, потребу шукати нових шляхів, щоб зберегти національне культурне життя, свідчили численні факти. Вже влітку 1922 р. у листі до С. Томашівського І. Крип’якевич скептично оцінював політику українських політичних сил в Галичині, що орієнтувалися на еміграційний уряд ЗУНР Є. Петрушевича і писав: “Цінна є органічна праця (підкреслення наше – Л.З.), яка ведеться у найтяжчих

⁴¹ “Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві”, відп. ред. Ярослав Ісаєвич, упорядник Феодосій Стеблій, в *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, вип. 8, (2001), 567–568 та ін.

⁴² Лист прем’єра Владислава Грабського до Кирила Студинського в справі українського університету, 4 листопада 1924 р., ЦДІАУЛ, ф. 362, оп. 1, спр. 47, арк. 96.

відносінах, – вже знайшли ми нові методи і вміємо собі радити... Деякі позиції відзискані вже вповні. Але відносини аномальні і важкі дуже (...) А дуже важне було б фактичну органічну працю зв'язати з загальною ідеологією: є у нас клич “держава в державі”, але потребує ще розроблення і аргументації”⁴³.

Подібні думки розвивали й українські студенти таємного університету у листі-меморіалі до знаного історика і політика С. Томашівського в березні 1923 р. Вони скаржилися на невдачі українських політиків у творенні українських вищих шкіл у Польщі, використанні справи українського університету в своїх вузько політичних цілях, залишення українських студентів напризволяще і цькування тих, хто був змушений піти на навчання до польських університетів або виїхати закордон (таких було понад 1350 осіб). Відзначаючи, що “не важливо, від кого одержувати знання, головне – для чого їх застосовувати”, студенти стверджували свої патріотичні позиції і готовість працювати для України. Вони просили С. Томашівського презентувати їхню позицію в засобах масової інформації⁴⁴. Хоча інша частина студентської молоді продовжувала займати радикальні антипольські позиції і вимагала продовження конспіративної діяльності, в тому числі і в справі вищої школи.

У колах українських учених ідея “органічної праці” в тодішніх непростих умовах була єдиним шансом зберегти напрацьовані здобутки. Відповідаючи на лист С. Томашівського, який пропонував більшу увагу звернути на “культуру”, а не “політику”, І. Крип'якевич у листі наголошував: “...Аж дивно мені, як зійшлися (ваші думки – Л.З.) з думками моїми і деяких товаришів. Саме перед тижнем говорили мені про це, як вийти б з тої безвихідної вулиці, і дійшли до таких самих висновків: обмежити “політику” і взятись до глибшої праці на культурному й економічному полі”. Водночас І. Крип'якевич називав імена тих людей, які були з ним одностайними щодо необхідності зміни політики в цілому (це все були члени НТШ – Ю. Павликовський, В. Герасимович, В. Целевич, В. Бачинський, М. Кордуба)⁴⁵.

Подібні погляди висловлював і М. Кордуба. Дня 14 вересня 1924 р. він виступив на засіданні філософського факультету з констатацією незадовільного стану справ з українським університетом, який не виконує своєї ролі готувати національні кадри через постійні переслідування, брак коштів, погане урядування і, навіть, “транжирення коштів” студентами. Він підкреслював потребу розділити “політику” і “науку” в інтересах майбутнього українського народу, домовитись з польськими урядовими колами про відкриття легального українського університету, який сприятиме підготовці фахових кадрів⁴⁶.

⁴³ “Листи Івана Крип'якевича до Степана Томашівського (червень 1922 – червень 1930)”, лист 8 червня 1922 р., 399.

⁴⁴ Лист групи студентів-українців до С. Томашівського, 5 березня 1924 р., ЦДІАУЛ, ф. 368, оп. 1, спр. 144, арк. 25–28 зв.

⁴⁵ “Листи Івана Крип'якевича до Степана Томашівського (червень 1922 – червень 1930)”, лист 10 січня 1923 р., 406.

⁴⁶ Мирон Кордуба. *Щоденник 1918–1925*, 590.

Проте зміна поглядів і дій української громади й політиків тривала ще певний час. Значною мірою це пояснювалося недолугою політикою польської влади, яка прагнула не допустити розвитку “української стихії” в Польщі. Восени 1923 р. серед українських істориків виникла ідея утворити Українське Історичне Товариство (УІТ) за зразком чинного Польського Історичного Товариства. З цією метою було складено Статут товариства, який в основі базувався на зразках документів інших наукових і громадських організацій. Відтак 23 липня 1924 р. Статут УІТ разом з відповідними документами подано до Львівської воєводської управи з метою його реєстрації і отримання дозволу діяльності. Під поданням підписалися відомі українські історики і громадські діячі, зокрема Б. Барвінський, В. Вергановський, І. Кривецький, І. Крип’якевич, М. Кордуба, В. Охримович та інші. Проте вже наступного дня прийшов лист від Дирекції поліції у Львові, який повідомляв, що за дорученням воєводства Дирекція поліції уповноважена повідомити засновникам товариства про відмову у його реєстрації у зв’язку з тим, що поданий Статут не відповідає вимогам закону про громадські об’єднання ... від 15 листопада 1867 р. (!) і, зокрема, в ньому не окреслено обов’язків т. зв. “підпомагаючих” членів товариства, а також не з’ясовано, як повинні “вирішуватися всі спори, що виникають зі стосунків товариства”⁴⁷. З цього було зрозуміло, що влада не дасть створити ще одне вогнище українського руху. Так само зустрілася із заборонаю властей ініціатива двох знаних істориків – М. Кордуби та І. Свенціцького того ж 1924 р. заснувати при НТШ “Інститут україно-слов’янознавства та української історії”. Але тут на перешкоді стали і матеріальні труднощі товариства, і небажання деяких членів НТШ підтримати цю ідею⁴⁸.

Закінчились фіяско й спроби створити державний Український університет, переговори про який точилися у 1923–1925 рр. між представниками польської влади і українськими політиками: співпраця з польською владою тоді ще трактувалась як “національна зрада”⁴⁹. Відтак 8 вересня 1924 р. пройшли “збори учених” (члени НТШ й всі професори і доценти), на яких розглядалась пропозиція польських урядовців відкрити український університет у Кракові (з допомогою Ягеллонського університету). Серед тих, хто ратував за прийняття пропозиції, були М. Кордуба, І. Крип’якевич і деякі інші. При цьому Кордуба аргументував свою позицію тим, що українці зазнали поразки і не мають сил вимагати більшого від переможців і тому треба “брати те, що можна”, щоб зберегти національну

⁴⁷ ВР ЛННБ НАНУ, Архів І.П. Крип’якевича, № 150 (“Наукове Товариство імені Шевченка”), “Статут Українського історичного Товариства у Львові”, “Pismo Dyrekcji policji we Lwowie do założycieli Stowarzyszenia Ukraińskiego Historycznego Towarzystwa”, б/к.

⁴⁸ *Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923–1925*, (Львів, 1926), 18.

⁴⁹ Див.: Леонід Зашкільняк, “До історії українсько-польських наукових взаємин у Львові міжвоєнного періоду”, *Львів: місто – суспільство – культура. Збірник наукових праць*, за ред. Мар’яна Мудрого, т.3, (Львів, 1999), 549–550.

культуру⁵⁰. Однак переговори не принесли результатів, зокрема через непримиренну позицію окремих галицьких політиків, що продовжували покладати надії на сприятливу зміну міжнародної ситуації. Після невдачі зі створенням державного Українського університету митрополит Андрей Шептицький 1928 р. створив приватний вищий навчальний заклад – Богословську Академію, яка повинна була стати основою майбутнього університету. З академією співпрацювало декілька відомих світських і церковних істориків, в тому числі В. Залозецький, М. Чубатий, І. Крип'якевич, Я. Пастернак, Ю. Полянський, К. Чехович та інші. На український університет ще треба було зачекати.

Попри загалом скромні результати діяльності Українського таємного університету у Львові в 1919–1925 рр. відзначимо, що зроблене зусиллями викладачів УТУ в науковій і дидактичній сферах – варте поваги. Створення підстав національної вищої школи в умовах поразки національно-державних змагань і всупереч владі держави-окупанта було яскравим проявом високої патріотичної свідомості і моральних якостей української галицької інтелігенції. Особливо заслуговує відзначення відповідальне ставлення представників української історичної науки виконувати свій громадянський і фаховий обов'язок. Вони змогли створити фахові історичні студії, через які пройшли чимало діячів національної науки і культури. Професори університету, попри численні перешкоди і труднощі, трактували свою працю надзвичайно серйозно, організовуючи до наукової праці тих студентів, що мали до неї особливе бажання. Згодом випускники філософського факультету стали активними працівниками українських культурно-просвітніх товариств, вчителями шкіл і гімназій, знаними дослідниками минулого. Історики, які зробили великий внесок у справу збереження національної свідомості і культури української людности Галичини в несприятливих умовах поразки визвольних змагань, зуміли зберегти, а згодом і примножити історичний капітал національної історії, розбудувати в Польщі мережу громадських наукових і культурно-освітніх організацій й товариств, котрі замінили державні інституції і, тим самим, забезпечили подальший розвиток української справи.

⁵⁰ Мирон Кордуба, *Щоденник 1918–1925*, 585–586.

HISTORY AT UKRAINIAN SECRET UNIVERSITY (1921–1925)

Leonid ZASHKILNYAK

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Central and Eastern Europe's History
1 Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: leoza10@gmail.com

The article considers and analyzes the origin and the activity of Ukrainian Secret University (USU) in Lviv through 1919–1925 and presents its significance for the development of Ukrainian national culture after the defeat of the Ukrainian liberation struggle in 1917–1921. Special attention focused on the reconstruction of historical studies at this university. General features of the USU history represented today in a number of essays and articles wrote by Ukrainian authors. This article offers new facts about the activities of USU teachers from unpublished materials of historians Myron Korduba and Ivan Krypiakievych, in particular about the organization and conduct the historical studies, conditions of teaching and learning.

USU was established in Lviv in 1919 after the capture of the city and Eastern Galicia by Polish troops as a result of the Polish-Ukrainian war of 1918–1919 and the Polish administration introduction there. The defeat of the Ukrainian national liberation movement led to a policy of repression and persecution by the Polish authorities. There was a threat of liquidation the Ukrainian national life due to the lack of opportunities for national professionals training. The Ukrainian intelligentsia sought to use the organizational and cultural-scientific potential accumulated in the previous period to preserve and develop national culture and education, contrary to the prohibitions of the Polish administration. In 1919, Ukrainian scientists, united in the Shevchenko Scientific Society and with the support of leading Galician politicians, created “university courses”, which in 1921 were transformed into a Ukrainian university. Under the conditions of bans and persecution by the Polish authorities, the activities of the university took place semi-legally, and the institution itself in journalism and literature was soon called a “secret university”. Despite the persecution and repression USU went down in history as a powerful factor in the consolidation and mobilization of Ukrainian society after the defeats in the struggle for national statehood. During the existence of UTU more than 1,300 students studied there, and 55 professors and associate professors taught them.

The Faculty of Philosophy of USU managed to create a “history department”, which in different years studied from 20 to 50 students, and teaching was conducted by famous Ukrainian historians Myron Korduba, Ivan Krypiakievych and some others. The article lists the subjects they taught, as well as the high level of history teaching. In particular, for the first time in Ukrainian historiography, the courses “Methodology of History” by M. Korduba, “Ukrainian Historiography” and “History of the Ukrainian State of the XVII-XVIII centuries” by I. Krypyakievych were read and later published here. The Polish authorities created constant obstacles for the work of USU and historians, used attacks, pogroms and arrests of participants, did not allow the creation of scientific societies, in particular the Ukrainian Historical Society in 1924.

Despite the generally modest results of the Ukrainian Secret University in Lviv in 1919–1925, it was noted that what was done by the efforts of USU teachers in the scientific and didactic spheres was worthy of respect. The creation of the national higher school foundations in the conditions of the defeat of the national-state building and in spite of the power of the occupying state was a bright manifestation of the high patriotic consciousness and moral qualities of the Ukrainian Galician intelligentsia. The responsible attitude of the representatives of Ukrainian historical science to the fulfillment of their civic and professional duty deserves special mention. They were able to create the professional historical studies, through which many figures of national science and culture have passed. Historians who have made a great contribution to the preservation of the national consciousness and culture of the Ukrainian population of Galicia in the unfavorable conditions of the defeat of the liberation struggle, have managed

to preserve and later increase the historical capital of national history. They continued to build a network of national public scientific, cultural, and educational organizations and societies in Poland, which replaced state institutions and thus ensured the further development of the Ukrainian cause.

Keywords: Ukrainian Secret University, Lviv, Eastern Galicia, history, historiography.

REFERENCES

- Academia militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Całość zredagował, wstępem i zakończeniem opatrzył Adam Redzik. Kraków: Wydawnictwo Wysoki Zamek, 2015 (in Polish).
- Arkhiv I.P. Krypiakevycha, № 149 “Ukrains’kyi universytet 1920–1922”, Viddil rukopysiv Lvivs’koi nacionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. Stefanyka (in Ukrainian).
- Arkhiv I.P. Krypiakevycha, № 150 “Naukove Tovarystvo imeni Shevchenka”, Viddil rukopysiv Lvivs’koi nacionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. Stefanyka (in Ukrainian).
- Arkhiv I.P. Krypiakevycha, № 170 “Seminar Ukrains’koho universytetu 1920–1923”, Viddil rukopysiv Lvivs’koi nacionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. Stefanyka (in Ukrainian).
- Dudka, Maksym and Holovach, Jurii, *Tajemnyi ukrains’kyi universytet u Lvovi*. Lviv: Instytut fizyky kondensovanyh system NAN Ukrainy, 2018 (in Ukrainian).
- Fedoriv, Iryna, *Myron Korduba v istorii Ukrainy (kinec’ XIX – persha polovyna XX st.)*. Ternopil: Ternopil Online, 2001 (in Ukrainian).
- Fedoryshchak, Roman, “Naukovo-pedagogochna dijalnist’ Myrona Korduby v Ukrains’komu tajemnomu universyteti”, *Teoria ta Metodyka Navchannia ta Vychovannia*, vyp. 34, (2013) (in Ukrainian).
- Kachmar, Volodymyr, *Za ukrainskyi universytet u Lvovi. Ideia nacionalnoi vyshchoi shkoly u suspilno-politychnomu zhytti halyc’kih ukrainciv (kinec’ XIX – pochatok XX st.)*. Lviv: Lvivs’kyi derzhavnyi universytet im. I. Franka, 1999 (in Ukrainian).
- Khobzei, Pavlo, “Tajemnyi universytet u Lvovi”, *Ukraina. Nauka i Suspilstvo*, vypusk 25 (1991) (in Ukrainian).
- Khronika Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka u Lvovi za roku 1923–1925*. Lviv, 1926 (in Ukrainian).
- Korduba, Myron, *Doba Ludovika XIV. Vyklady na ukrains’komu universyteti*. Lviv, 1923 (in Ukrainian).
- Korduba, Myron, *Metodologia istorii. Vyklady na ukrains’komu universyteti*. Lviv, 1922 (in Ukrainian).
- Korduba, Myron, *Shchodennyk 1918–1925 / vydavnycha seria “Ukraina. Evropa: 1921–1939”*, Lviv: Vydavnytstvo Ukrains’koho Katolyc’koho Universytetu, 2021 (in Ukrainian).
- Krypiakevych, Ivan, “Ukrains’ka istoriografia XIX–XX st.”, *Ukraina: Kulturna Spadshchyna, Nacionalna Svidomist’, Derzhavnist’*”, vyp. 28: Ivan Krypiakevych u rodynnii tradytsii, nauci, suspilstvi, (2016) (in Ukrainian).
- Kulchyc’ka, Tetiana, “Lekcii Myrona Korduby v Ukrains’komu tajemnomu universyteti u Lvovi (1921–1925) v konteksti tohochasnyh cyklografichnyh vudan’ vyshchoi shkoly”, *Zapysky Lvivs’koi Naukovoї Biblioteki im. V. Stefanyka*, vyp. 1 (16), (2008) (in Ukrainian).
- Kyslyi, Vasyl, *Ukrains’ki vysoki shkoly u Lvovi i students’kyi ruh u Zahidnii Ukraini u pershii polovyni XX st.* Lviv: Redakcyjno-vydavnychi viddil pry upravlinni po presi, 1991 (in Ukrainian).
- Lazechko, Petro, “Ukrains’kyi tajemnyi universytet u Lvovi”, *I.UA*, accessed June 24, 2021, <http://blog.i.ua/community/662/395835> (in Ukrainian).

- Lyst premjera Vladyslava Grabskoho do Kyryla Studyns'koho v spravi ukrains'koho universytetu, 4 lystopada 1924 r., Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi, f. 362, op. 1, spr. 47 (in Ukrainian).
- “Lysty Ivana Krypiakovycha do Stepana Tomashivs'koho (cherven' 1922 – cherven' 1930)”, pidhotuvala N. Bortniak, *Ukraina: Kulturna Spadshchyna, Nacionalna Svidomist', Derzhavnist'*, vyp. 8: Ivan Krypiakovych u rodynnii tradyicii, nauci, suspilstvi, (2001) (in Ukrainian).
- Mudryi, Vasyl, *Pid znakom “nelegalschyny”*, Lviv, 1924 (in Ukrainian).
- Mudryi, Vasyl, *Ukrainskyi universytet u Lvovi (1921–1925)*. Nürnberg: Chas, 1948 (in Ukrainian).
- Mudryi, Vasyl, *Zmahannia za ukrainski universytety v Halychyni*, red. Oleh Romaniv. Lviv, New York: Naukove Tovarystvo im. Shebchenka u Lvovi, Fundacija Ukrainskoho Vilnoho Universytetu v USA, 1999 (in Ukrainian).
- Mudryj, Marian, “Halychyna”, in *Dovidnyk z istorii Ukrainy, A-Z*, za zag. redakcijeiu Igora Pidkovy i Romana Shusta, Kyiv: “Geneza”, 2001 (in Ukrainian).
- Mudryj, Marian, “Spór o ukrainski uniwersytet we Lwowie na przełomie XIX i XX stulecia i Ukrainski [Tajny] Uniwersytet lat 1921–1925”, in *Academia militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Całość zredagował, wstępem i zakończeniem opatrzył Adam Redzik. Kraków: Wydawnictwo Wysoki Zamek, 2015 (in Polish).
- Pedycz, Wasyl, “Myron Korduba” (1876–1947), in *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, pod redakcją J. Maternickiego przy współpracy L. Zaszkiłniaka. Rzeszów: Wydawnictwo Iniwersytetu Rzeszowskiego, 2007 (in Polish).
- Ruda, Oksana, *Nacionalno-osvittnia polityka uriadiv Polshchi shchodo naselennia Halychyny v 20–30-ch rokach XX stolittia: realizacia ta recepcia*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakovycha NAN Ukrainy, 2019 (in Ukrainian).
- Savenko, Viktor, “Borot'ba NTSh za vidkryttia ukrains'koho universytetu u Lvovi v 20-ch rr. XX st.” *Naukovi Zapysky Ternopils'koho Nacionalnoho Pedagogichnoho Universyteti imeni Volodymyra Hnatiuka. Seria: Istorija*, vyp. 2, (2009) (in Ukrainian).
- Sholohon, Lilia, “Ukrains'kyj tajemnyi Universytet u Lvovi (1921–1925)”, *Halychyna*, chyslo 25–26 (2014) (in Ukrainian).
- Spilni zasidannia sekcii NTSh (1919–1938), Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi, f. 309, op. 1, spr. 38 (in Ukrainian).
- Universytets'ki kursy, organizovani zakhodom Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka u Lvovi v zymovim pivroci 1919/20 (kopia), Muzei istorii Lvivs'koho nacionalnoho universytetu im I. Franka (in Ukrainian). Ukrains'ki universytets'ki kursy u Lvovi, 1919 (kopia), Muzei istorii Lvivs'koho nacionalnoho universytetu im I. Franka (in Ukrainian).
- Ukrains'kyi universytet u Lvovi: vidpovid' na pytannia kvestionara pro Ukrais'ki Vysokin Shkoly dla uzhytku informacijnoho organu “Minerva”, “Jahrbuch der gelehrten Welt”, 26 sichnia 1925 r. (kopia), Muzei istorii Lvivs'koho nacionalnoho universytetu im I. Franka (in Ukrainian).
- Velykopolska, Uliana, “Maloznana pracia Myrona Korduby “Metodologia istorii”: sprba analizu”, *Visnyk Lvivs'koho Universytetu. Seria istorychna*, vyp. 39–40, (2005) (in Ukrainian).
- Vidnians'kyi, Stepan, “Ukrains'kyi vilnyi universytet”, in *Encyklopedia istorii Ukrainy: u 10 t.*, redkolehija Valerii Smolii (holova) ta in., Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, tom: Ukraina – Ukrainci, kn. 2, accessed october 21, 2021, http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainskyj_ (in Ukrainian).

- Vyzdryk, Vitalii, “Do pytannia stanovlennia Ukrain’s’koho Tajemnoho Universytetu u Lvovi”,
Visnyk Nacionalnoho Universytetu “Lvivs’ka Politechnika”, № 652, (2009) (in Ukrainian).
- Zashkilnyak, Leonid, “Do istorii ukrains’ko-polskich naukovych vzajemyn u Lvovi
mizhvojennoho periodu”, in *Lviv: misto – suspilstvo – kultura*, za red. Marjana Mudroho,
t. 3. Lviv, 1999 (in Ukrainian).